

Mácha a peníze

K identitě básníka a mecenáše

Marek Příbil

Špatné materiální poměry rodiny, do níž se Mácha narodil a v níž setrval pravděpodobně až do svého odchodu do Litoměřic, jsou všeobecně dobře známy. Proto jen stručně rekapituluji nejdůležitější fakta, a to především na základě životopisu z pera Karla Janského *Karel Hynek Mácha: Život uchvatitele krásy* a Janským uspořádaného souboru memoárových textů *Karel Hynek Mácha ve vzpomínkách současníků*. Živitel rodiny, Máchův otec Antonín Mácha, pracoval manuálně v některých pražských mlýnech až do chvíle, kdy byl špatným zdravotním stavem (podle lékařské zprávy trpěl tuberkulózou a dnou) donucen toto fyzicky náročné zaměstnání opustit. Čtyři roky čekal na kladné vyřízení žádosti o povolení provozovat krupařskou živnost. Příjmy z této živnosti byly zřejmě minimální, uvážíme-li, že Máchův otec platil na výdělkové dani nepatrných 8 zl. ročně. Zemřel r. 1843 jako chovanec chudobince u sv. Bartoloměje. Postupný sociální propad rodiny, na němž se pravděpodobně podílel i státní bankrot r. 1811, je dobře patrný z častého stěhování rodiny z bohatších lokalit Prahy do chudších. Současníci (Sabina, Pichl, Mach) s oblibou vzpomínají na nuzný interiér bytu na Dobytčím trhu. Co se týče Máchy samotného, příznačné je, že byl kromě prvního pololetí první gymnaziální třídy osvobozen od placení školného, ačkoliv roli tu hrály nepochybně i studijní výsledky, a poplatků za studium byl zproštěn i na univerzitě. Máchova pozůstalost zahrnovala *Knihu k čtení pro žáky českých škol v městech a městech cís. král. zemí. Díl druhý. O šlechtivosti, jež na titulním listě nesla razítko: „Darmo pro chudé“*. Konečně z dopisu Eduardu Hindlovi z 9. října 1836 (MÁCHA 1972: 330) se dozvídáme, že rodiče Máchu na cestu do Litoměřic vybavili třemi dvacetníky, tedy pouhým jedním zlatým. Pro srovnání: podle Máchova vlastního udání (dopis rodičům z 1. nebo 2. října 1836; MÁCHA 1972: 327) platil na počátku pobytu v Litoměřicích za večeři a nocleh pokaždé 1 zl. 40 kr. v. č.

Je tedy velmi pravděpodobné, že rodiče mohli Máchovi zajistit pouze elementární materiální zaopatření, případně poskytnout jen příležitostnou finanční výpomoc v tísni. Na to zřejmě Mácha spoléhal, když v dopise z Litoměřic z 1. nebo 2. října 1836 (MÁCHA 1972: 327) oznamuje rodičům, že přijede do Prahy, a žádá je, aby mu přichystali prádlo a peřiny a nějaké peníze na dopravu věcí do Litoměřic, a když několik dní později v listu určeném rodičům a Lori píše: „*Psaní od vás z Prahy očekávám s bratrem*

a se svýma věcmi, nebo nejdéle 4 dni po něm, a to se rozumí, že ne prázdné; já bych si dal rád spravit a obarvit dveře u pokojů a rámy u oken a vymalovat pokoje, dřív než tam se nábytek urovná, – a nemám peníze k tomu“ (MÁCHA 1972: 332). Zda Mácha peníze obdržel, není jasné.

Mácha však jako by se pozoruhodně dokázal vymknout nepříznivým materiálním danostem své rodiny. Z jeho deníků a korespondence a ze vzpomínek současníků vysvítá, že vedl finančně relativně náročný život: podle všeho hojně navštěvoval kavárny¹ a hostince, chodil na divadelní představení (ovšem samozřejmě ne vždy jako platící divák), účastnil se různých slavností, podle svých vlastních slov z dopisu Janu Máchovi z 10. března 1835 „*prohejřil (...) množství peněz a zdraví v letošním nesmírném masopustě*“ (MÁCHA 1972: 310), kupoval knihy, poměrně nákladně se oblékal, vlastnil kytaru a snad i pistoli, ale především znovu a znovu cestoval. Z hlediska ujasnění Máchových finančních možností je pak přirozeně nejzajímavější Máchova cesta nejdělsí, cesta do Itálie.

Mácha a Antonín Strobach byli na své cestě na jih a zpět jen způli nenáročnými, až asketickými poutníky. Po dnech špatných následovaly dny dobré a naopak. V Máchově heslovitém *Deníku na cestě do Itálie* se záznamy o spaní na seně a v lese, dlouhých pochodech, skromném občerstvení či o vynechání oběda mísí se záznamy právě opačného charakteru: „*Nocleh. Krásný pokoj. Zvěřina. Hosté. Noc nepokojná*“ (MÁCHA 1972: 263), „*šest žejdlíků vína*“ (IBID.: 264), „*holbu vína*“ (IBID.: 264), „*Jeli jsme s bavorskou počtou po Bavorsku. (...) Pivo bavorské*“ (IBID.: 265), „*dobrá večere*“ (IBID.: 266), „*těžké peřiny*“ (IBID.: 266), „*večere slavná*“ (IBID.: 270), „*Snídali polívku a holbu vína. (...) Jeli s vozem*“ (IBID.: 271), „*Seděli jsme v Palazzo ducale. Gsichy paní hospodské. Nechali jsme tam boty*“ (IBID.: 272) atd. Záznam z 24. srpna (IBID.: 271) pravděpodobně znamená, že Mácha a Strobach od začátku cesty, tj. asi za šestnáct dní, vypili 82 žejdlíků vína (přibližně 30 l). Za zvláštní pozornost stojí cesta lodí z Benátek do Terstu, hostina a pitka v Lublani ve společnosti básníka Prešerena, bohatý oběd ve Wildonu, nocleh v Štýrském Hradci u Zlatého orla a pobyt ve Vídni s návštěvou divadelních představení, koncertů, obrazárny, muzeí a Pratru. Celkové náklady na cestu musely být podstatně vyšší než zcela minimální, jak se někdy uvádí.

Určitou Máchovu nezávislost na rozpočtu rodiny snad naznačuje kromě výše řečeného i imperativní tón Máchových dopisů adresovaných rodičům, který je těžko slučitelný s úplnou existenční závislostí odesílatele.

S Máchovým relativně vysokým životním standardem nápadně kontrastuje v podstatě úplná absence zmínek o jeho aktivitách zacílených na získávání finančních prostředků v denících, dopisech a také ve vzpomínkách současníků.² Tuto absenci nelze vysvětlit tím, že by snad Mácha odmítal písemně registrovat všední události. Jeho deníky jsou prostoupeny záznamy banalit a s velkou pečlivostí zachycují právě záležitosti ekonomického rázu, především konkrétní peněžní vydání. Stejně tak v dopisech se Mácha nezdráhal psát o ryze praktických problémech. Ponecháme-li stranou Máchovo působení v Litoměřicích a transakce a zisky spojené s vydáním *Máje*, které mohly ovlivnit

1) Údaje z Máchových deníků o návštěvě kaváren shrnuje a komentuje Josef KROUTVOR (1999).

2) Tato absence vytváří zajímavou analogii mezi básnickovými biografickými daty a jeho literárním dílem, v němž se motiv práce téměř nevyskytuje.

už jen úplný závěr Máchova života, a ponecháme-li zatím stranou i ostatní publikační činnost, o níž bude řeč později, a přijmeme-li předpoklad, že Mácha pomáhal Lori „rantlovat“ a „anfeuchtovat štráfky“ bez nároku na peněžitou odměnu, pak se v celém souboru relevantních biografických textů nacházejí už jen dvě zmínky spojitelné s určitými Máchovými finančními zisky.

První z nich se nalézá v deníku z r. 1835 v záznamu z 21. října a zní takto: „*Byl jsem poprvé u Poche; jej a Mastíka učiti česky*“ (MÁCHA 1972: 292). JANSKÝ (1953: 174) z této poznámky poměrně odvážně vyvozuje, že Mácha dával kondice zámožnějším spolužákům, aby měl na útratu. Nelze však vyloučit, že se jednalo o záležitost jednorázovou, např. o pomoc při přípravě ke zkoušce z české řeči na univerzitě, a především se zdá pravděpodobné, že Mácha vyučoval bez nároku na honorář, jednak proto, že oba jmenovaní byli jeho spolužáci, jednak proto, že mohl výuku češtiny považovat za vlasteneckou povinnost. Leccos naznačuje i mlčení Václava Macha v *Akademických pamětech* (JANSKÝ 1958: 149–201), který měl bohatou zkušenost se soukromým vyučováním, a kdyby o Máchově pedagogické činnosti věděl, asi by ji neopomněl zmínit.

Druhou zmínku obsahuje dopis Eduardu Hindlovi z konce ledna nebo začátku února 1836, v němž mimo jiné stojí: „*Hned po Vašem odchodu – neshodl jsem se v divadle – a dal jsem divadlu výhost – za lístky jsem tedy neobdržel nic*“ (MÁCHA 1972: 315). Poslední věta jako by napovídala, že Mácha dostával určitý podíl ze zisku z prodaných vstupenek na představení, v nichž vystupoval nebo při jejichž přípravě vypomáhal. To se ovšem neslučuje s podstatou ochotnického divadla a Mácha sám v dopise Janu Máchovi z 10. března 1835 píše: „*Vystoupil jsem (to se rozumí všecko pro oslavu jména našeho) třikrát na zdejším pražském Stavovském divadle českém jakožto herec z ochoty*“ (MÁCHA 1972: 310). Na druhou stranu je dobře doloženo, že Mácha dostával za svou divadelní činnost volné vstupenky. Snad se tedy v případě klíčové věty jedná o syntaktickou deformaci a její pravý smysl měl být: lístky jsem tedy neobdržel žádné.

Na základě dnes dostupných materiálů nelze tedy soudit, že by byl Mácha až do svého odchodu do Litoměřic jakýmkoliv způsobem zaměstnán za mzdu. Zejména deník z r. 1835 se nese v duchu úplné existenční bezstarostnosti a volnosti, který vyniká tím více, čím ostřeji kontrastuje s těžkou počáteční etapou Máchova pobytu v Litoměřicích.

Problémem o sobě je Máchova publikační činnost. Pokud vím, tak není nijak doloženo, zda Mácha za vydání svých básní a povídek ve *Večerním vyrazení*, *Kroku*, *Jindy a nyní* a *Květech* obdržel nějaký honorář, případně jaký. Něco se však dá vysoudit z dobových zmínek a z pozdějších odborných textů dotýkajících se dobové honorářové praxe, které se mi ve skromném počtu podařilo shromáždit.³ Vyplývá z nich, že se ve třicátých letech 19. stol. za publikování českých textů v časopisech a za odevzdání česky psaného rukopisu k vydání buď honoráře vůbec nevyplácely nebo byly velice skromné.⁴ S tím je v souladu i Sabinova zmínka přímo o Máchovi ve studii *Novelistika a romanopisectví české doby novější*. Sabina praví: „*Stal se při tom i div. Kněhkupec Martin Neureutter, jinak muž pro národnost horlící a sám čtení milovný, zalíbil si Křivoklát tak, že pravil: „Řek-*

3) Jedná se především o dopis M. D. Rettigové Viktoru Šlosarovi z 23. července 1837 (JOHANIDES 1995: 332–335); dále VOLF (1930: 135), ŠIMEČEK (2002: 75), BOHATCOVÁ (1990: 350, 357), PILÁT (1955: 25), ČERNÝ (1941: 68–69).

4) Situace v případě německých textů byla zřejmě o dost lepší. Srov. KUSÁKOVÁ 2009.

POKROKY S ČESKÝM HONORÁŘEM

Byl jednou čas, kdy literáti ani nevěděli, že se za práce dostává honorář. V těchto dobách idyllického vlastenectví braly se naturalie jak následuje:

Pravdivý kontrfekt prvního honoráře
in natura.

Uznalá odměna za dedikaci

Nakladatel: »Podpora vlasti! Ten váš spis půjde na dračky; nevím jak bych se vám za to odsloužil.
— Deeruško, dej tomu blahoduchému vlastenci hubičku!
Spisovatel: »Ohhh! Prosim!«

Nakladatel: Vlastenče, vaše kniha má odbyt! Prodal jsem dnes již půltřetího exempláře.
Spisovatel: »Kýž pánbůh dá, milost-pane, mně již teče voda do bot.«
Nakladatel: No, víte co, vlastenče, to vaše dílo za to stojí. Pošlete si tu botu k mému ševci a nechte si tu nesouvislost na můj účet trochu sešít.«

Rachejtě IV, 1855

něte Máchovi, ať mi napíše takový historický román, jako je tenhle, a na mou věru, dám mu tři zlaté za tištěný arch!' – Tenkrát panovalo tak zvané vídeňské číslo. Tož bylo podle nynějšího netto dva zlaté! – Tím, tušíme, jsme osvětlili materiální poměry novelistické v tehdejší době“ (SABINA 1953: 245). Vezmeme-li ještě v potaz Máchovu zdrženlivost v publikování vlastních prací a skutečnost, že i samotný Tyl za svou obětavou redakční činnost v *Květech*, v nichž vyšla drtivá většina Máchových textů publikovaných za jeho života, dostával pouhé 4 zl. týdně (PILÁT 1955: 25), je snad zřejmé, že pokud vůbec Máchovi byly honoráře vypláceny, nemohly nijak zásadně vylepšit jeho materiální situaci.

Výše naznačený nesoulad mezi stránkou příjmovou a výdajovou vyvolává poměrně naléhavě otázku, která stála stranou pozornosti máchovských badatelů a která je osou tohoto příspěvku: Z jakých zdrojů vlastně Mácha čerpal finanční prostředky?

Vše se zdá nasvědčovat tomu, že Máchu v dospělosti někdo finančně podporoval, a sice někdo stojící mimo okruh nejbližší Máchovy rodiny. Nabízí se uvažovat o Hynku Kommovi, mistru pekařském, usedlém měšťanu pražském, jemuž je dedikován *Máj*. Podle zjištění Karla KREJČÍHO (1960: 45) však byla Kommova finanční situace právě na konci dvacátých a na začátku třicátých let poněkud otřesena. Důležitější je ale jiná okolnost: Jestliže by právě Hynek Komm měl být Máchovým mecenášem, dalo by se oprávněně předpokládat, že především finančně zaštití vydání jemu dedikované básně. To se však nestalo. Jakou cestou Mácha sháněl peníze na vydání *Máje*, je patrné z jeho korespondence s Hindlem (viz dopis z 30. března a z 8. června 1836). Důvody neobvyklé dedikace byly tedy pravděpodobně jiné než finanční. JANSKÝ (1953: 265) se domnívá, že šlo nejspíše o důvody rodinné a společenské, protože Komm byl v příbuzenském vztahu k rodině Nataliů, o níž se zmiňuje Máchův bratr Michal v dopise do Litoměřic, a jako pekař byl jistě v obchodním spojení a snad v přátelských stycích s Máchovým otcem. KREJČÍ (1960: 45–46) naznačuje, že za dedikací mohla být prostá sympatie ke Kommovi, kterého s Máchou pojily některé společné zájmy. Konečně vyloučit se nedají ani motivace čistě umělecké.

Hledáme-li Máchova hypotetického podporovatele, musíme pátrat po osobě, která disponovala dostatečnými finančními prostředky a byla ochotná vynakládat je na dobročinné účely, pokud možno přímo na podporu umělců, a zároveň byla s Máchou nejlépe v osobním kontaktu a věděla o jeho literárních ambicích, protože ty jsou za daných okolností nejpravděpodobnějším motivem k poskytnutí materiální pomoci. Z okruhu osob, které se prokazatelně pohybovaly v Máchově okolí, splňuje všechny tyto podmínky v míře bezmála ideální Alois Klar, český Němec a úštěčský rodák, po dvacet let profesor litoměřického gymnázia a po dobu sedmi let gymnaziální katecheta, od r. 1806 až do r. 1831 profesor řecké filologie a klasické literatury na pražské univerzitě a r. 1821 děkan filozofické fakulty, přítel akademické mládeže, 1811–1830 organizátor univerzitních deklamačních cvičení a vydavatel dvou svazků antologie *Auswahl von Gedichten zu declamatorischen Übungen* (1822, 1829), autor především náboženských a pedagogických textů a příležitostný básník.⁵

5) Podrobně o Aloisi Klarovi především: *Krátká zpráva o životu a blahočinném působení Aloysia Klára* (anonymně, pravděpodobně F. L. Čelakovský); Franz WEINOLT (1835); LEGIS–GLÜCKSELIG (1848).

Klar je však především znám právě svými charitativními a podpůrnými projekty a akcemi. Spoluzakládal, finančně podporoval a po krátký čas i vedl Soukromý ústav pro slepé děti v Praze; při tomto ústavu vytvořil a materiálně zajistil nadační místo pro chudé slepé dítě z litoměřické oblasti. V r. 1832 pak samostatně založil Ústav pro zaopatřování a zaměstnání dospělých slepců v Čechách, tzv. Klárův ústav slepců, jehož základní kapitál vzešel v první řadě z výnosu jeho spisu *Denkwürdigkeiten des Prager Privat-Institutes für arme blinde Kinder und Augenranke* (1831). Podílel se významně na založení chudobince v Rumburku tím, že na tento účel věnoval zbytek nákladu své knihy *Die heiligen Apostel Jesu Christi* (1813). Výnos z antologie *Auswahl von Gedichten für declamatorische Übungen* (1822) dal k dispozici sdružení pro podporu potřebných posluchačů filozofie (Prager Unterstützungsanstalt für dürftige Hörer der Philosophie). R. 1831, během šíření epidemie cholery do středoevropské oblasti, napsal a nechal tisknout modlitbu za odvrácení tohoto neštěstí a výtěžek určil na podporu chudého horského obyvatelstva Čech. Z hlediska zaměření tohoto příspěvku je ale podstatnější, že Klar usiloval o založení nadace pro výtvarné umělce, která by jim umožnila zahraniční studijní pobyty, zejména v Itálii. Za tímto účelem se mu podařilo shromáždit sumu ve výši 12 000 zl., a to především prodejem druhého dílu antologie *Auswahl von Gedichten zu declamatorischen Übungen* (1829) a uspořádáním pražské výstavy drážďanských a českých výtvarných umělců. Nadaci realizoval až Klarův syn Paul Alois Klar, známý především jako vydavatel almanachu *Libussa*; zakládací listina nadace byla úředně posvěcena r. 1834. Podle LEGIS–GLÜCKSELIGOVA udání (1848: 418) Alois Klar v průběhu svého života vynaložil na dobročinné účely částku přesahující těžko uvěřitelných 72 000 zl.

Poněkud jiným způsobem vycházel Klar vstříc i potřebám začínajících tvůrců v oblasti beletrie. V rámci svých pedagogických povinností korigoval jejich literární pokusy, a jak si jako první všiml Otokar Fischer ve studii *K. H. Máchas deutsche Anfänge und der Kreis um Alois Klar* (FISCHER 1929: 241–242), zdařilé práce některých svých žáků dokonce publikoval v druhém dílu antologie *Auswahl von Gedichten zu declamatorischen Übungen* (1829).

Mácha byl v akademickém roce 1830/1831, tady v prvním roce svých univerzitních studií, prokazatelně Klarovým posluchačem. Zároveň je známo, že Klar byl se svými studenty ve velmi těsných a přátelských stycích. Někteří z nich docházeli k němu domů, doprovázeli ho na vycházkách a rozmluvy často překračovaly rámeček předmětu, který Klar na univerzitě vyučoval. V Máchově případě ale není nutno omezovat se na takováto velice obecná konstatování. Pro vzájemné vazby obou mužů existují konkrétnější indicie. Václav Mach ve svých *Akademických pamětech* (JANSKÝ 1958: 197) připomíná Máchovo rozladění nad neslušným chováním spolužáků vůči Klarovi. Pro osobní vztah mezi Máchou a Klarem hovoří podle zmíněné Fischerovy studie (FISCHER 1929: 249–251) německá báseň *Stimmen zur Namensfeyer* a dvojice českých básní uvedená pod titulem *City vděčnosti*. Na základě analýzy textu básní, ale i mimoliterárních okolností vyslovuje Fischer velmi věrohodnou hypotézu, že všechny tyto básně byly věnovány právě Klarovi. V případě básně *Stimmen zur Namensfeyer* byla, pod vlivem Máchova dopisu bývalému spolužáku Šimákovi, takováto dedikace zpochybněna Janským

(MÁCHA 1948: 421), a to ve prospěch prefekta pražského novoměstského gymnázia Kajetána Vrány, ale později na základě časového určení pravděpodobného vzniku básně stejným badatelem opět potvrzena (MÁCHA 1959: 471). Za ne zcela jistou se nadále považuje dedikace druhé z básní nadepsaných jako *City vděčnosti* (MÁCHA 1959: 374). FISCHER (1929: 242) činí ještě dalekosáhlejší závěry: protože Klarem organizovaná deklamační cvičení byla přístupná veřejnosti, a Mácha je tak už během svých gymnaziálních studií mohl navštěvovat, a protože Klarova antologie *Auswahl von Gedichten zu declamatorischen Übungen* vyšla r. 1829, tedy v roce prvních Máchových básnických pokusů, a Mácha ji nepochybně dobře znal, lze se podle Fischera domnívat, že to byl právě Klar, kdo dal Máchovi počáteční impuls k básnické tvorbě.

K otázce osobních vztahů obou mužů a Klarovy obeznámenosti s Máchovým tvůrčím úsilím přispívá i Eisner ve svých *Okusech Ignaze Máchy*. Připomíná (EISNER 1956: 11–12) domněnku Alberta VYSKOČILA (1936: 55–58), který považoval Máchovy německé básně za úkoly uložené profesorem Klarem, avšak vzápětí tuto hypotézu přesvědčivě omezuje jen na některé skladby. Při objasňování funkce Máchovy autocitace propojující básně *Stimmen zur Namensfeier* a *O Muse*⁶ Eisner mimo jiné dochází k možnosti, „že Klar báseň *O Muse* přece jen znal a že Mácha mu ji připomněl autocitátem vloženým do závorek jako vzájemné dorozumívací heslo“ (EISNER 1956: 95), která by ve svém důsledku znamenala, „že Klar byl k Máchovi ve vztahu nemálo důvěrným, vztahu duševního zpovědníka (...)“ (IBID.: 95).

Předpoklad, že Mácha z pozice svého literárního talentu čerpal podporu z Klarových finančních zdrojů, nenarušuje ani skutečnost, že básník v pozdější době ve své tvorbě definitivně přešel k češtině. Klar byl příkladně národnostně snášenlivý, spolupracoval s významnými českými vlastenci (viz PAUL 1943) a během jeho deklamačních cvičení se recitovalo v omezené míře i česky (FISCHER 1929: 246–247). Zásadnější pochybnosti vyvolává Klarovo úmrtí r. 1833. Jak však shodně uvádějí různé zdroje (především LEGIS-GLÜCKSELIG 1848: 420–422), převzal veškeré dlouhodobé charitativní projekty svého otce, na nichž se aktivně podílel už za jeho života, Klarův syn Paul Alois. Měl-li tedy vůči Máchovi nějaké závazky Klar-otec, lze předpokládat, že je vzal za své i Klar-syn.

Prověřování zde vyslovené hypotézy se setkalo se zásadním problémem. Samostatná pozůstalost Aloise Klara, v níž by se snad mohly nacházet přímé či nepřímé důkazy, v současnosti neexistuje. Pouze jeden dopis adresovaný Klarovi a jeden Klarem odeslaný se nacházejí v pozůstalosti Paula Aloise Klara. Týkají se však záležitostí s tématem příspěvku nijak nesouvisejících. To platí i o korespondenci Paula Aloise Klara z let třicátých. Bude tedy nutno hledat jiné cesty.

6) Není zřejmé, v které z těchto básní je verš původní a v které jde o autocitát. EISNER (1956: 94) preferuje jako pravděpodobnější primární výskyt v básni *O Muse*, naopak Janský (MÁCHA 1959: 471) se přiklání k opačné polopnosti.

PRAMENY

Archiv hlavního města Prahy – fond:
KLAR, Pavel Alois

MÁCHA, Karel Hynek

1948 *Dílo Karla Hynka Máchy I. Básně – Dramatické zlomky* (Praha: Fr. Borový)

1959 *Spisy Karla Hynka Máchy I. Básně a dramatické zlomky* (Praha: SNKLHU)

1972 *Spisy Karla Hynka Máchy III. Literární zápisníky, deníky, dopisy* (Praha: Odeon)

LITERATURA

ČELAKOVSKÝ, F. L.

1834 *Krátká zpráva o životu a blahočinném působení Aloysia Klára*. (Praha: synové B. Háze)

BOHATCOVÁ, Mirjam a kol.

1990 *Česká kniha v proměnách staletí* (Praha: Panorama)

ČERNÝ, Petr [FUČÍK, Julius]

1941 „Paměti Světozoru“; *Světozor* XLI, č. 6, s. 68–69

EISNER, Pavel

1956 *Okusy Ignaze Máchy* (Praha: Československý spisovatel)

FISCHER, Otokar

1929 „K. H. Máchas deutsche Anfänge und der Kreis um Alois Klar“; in B. Trnka, V. Mathesius, O. Fischer (edd.): *Xenia Pragensia* (Pragae: Societas neophilologorum), s. 233–259

LEGIS–GLÜCKSELIG, Gustav Thormund

1848 „Aloys Klar“; *Libussa* VII, s. 323–427

JANSKÝ, Karel

1953 *Karel Hynek Mácha. Život uchvatitele krásy* (Praha: Melantrich)

1958 *Karel Hynek Mácha ve vzpomínkách současníků* (Praha: Svobodné slovo – Melantrich)

JOHANIDES, Josef

1995 *Magdalena Dobromila Rettigová* (Rychnov nad Kněžnou: Městský úřad v Rychnově nad Kněžnou spolu s městskými úřady v Ústí nad Orlicí, Litomyšli a Přelouči a Státními okresními archivy v Rychnově nad Kněžnou a v Ústí nad Orlicí)

KLAR, Alois

1822 *Auswahl von Gedichten für declamatorische Uibungen* (Prag: Joseph Krauß'sche Buchhandlung)

1829 *Auswahl von Gedichten zu declamatorischen Uibungen* (Prag: Joseph Krauß'sche Buchhandlung)

KREJČÍ, Karel

1960 „Dvojí tajemství malostranského domu“; in A. Kubíček (ed.): *Ochrana památek. Sborník Klubu za starou Prahu na r. 1960* (Praha: Orbis), s. 36–47

KROUTVOR, Josef

1999 „Básník Mácha a kavárny“; *Scriptum IX*, č. 24, s. 6

PAUL, Karel

1944 „Alois Klar, zakladatel ústavu pro slepce, ve styku s českými spisovateli“; in *Věstník Královské české společnosti nauk 1943*, č. 2. Třída filosoficko – historicko – jazykozpytná (Praha: Královská česká společnost nauk)

PILÁT, Jan

1955 *Redaktorská činnost Josefa Kajetána Tyla* (Praha: Orbis)

SABINA, Karel

1953 „Novelistika a romanopisectví české doby novější“; in Karel Sabina: *O literatuře* (Praha: Československý spisovatel), s. 231–252

ŠIMEČEK, Zdeněk

2002 *Geschichte des Buchhandels in Tschechien und in der Slowakei* (Wiesbaden: Harrassowitz)

VOLF, Josef

1930 *Dějiny novin v Čechách do r. 1848* (Praha: Duch novin)

VYSKOČIL, Albert

1936 *Básník, studie máchovské otázky* (Praha: Melantrich)

WEINOLT, Franz

1835 *Denkwürdigkeiten aus dem Leben Alois Klar's* (Prag und Leitmeritz)